

СЪДИИТЕ И СЪДЕБНИТЕ ПОМОЩНИЦИ КАТО ПРОЦЕСУАЛНИ ПРЕДСТАВИТЕЛИ НА СЪДА В ГРАЖДАНСКОТО ПРОИЗВОДСТВО

*Иван Георгиев**

„Съдията няма право да е адвокат, докато заема съдийска длъжност“ – чл. 4.12 от Бангалорските принципи за поведение на съдиите

„Магистратът не дава консултации по правни въпроси“ – чл. 2.6 от Кодекса за етично поведение на българските магистрати (КЕПБМ)

1. Въведение

Органите на съдебната власт все по-често участват като страни в гражданското производство. През последните години срещу съдилищата бяха предявени множество искове по Закона за отговорността на държавата и общините за вреди¹ (ЗОДОВ), но нерядко съд участва като страна по вещни, трудови или административни дела. В повечето съдилища в страната няма специално обособена щатна бройка за длъжността „юрисконсулт“². По тази причина при необходимост от осъществяване на процесуално представителство съдилищата прибягват до услугите на адвокат или пък се представяват от законните си представители. Напоследък обаче все по-често в качеството си на процесуални представители на съда в гражданския процес се явяват съдии

* Съдия в Софийския районен съд, докторант по гражданско и семейно право в Института за правни науки при Българската академия на науките.

¹ Обн., ДВ, бр. 80 от 5.08.1988 г., с посл. изм. и доп.

² Понастоящем такава длъжност фигурира единствено в щатното разписание на Софийския районен съд.

без административни функции³ или пък съдебни помощници⁴, упълномощени от законните представители на съответния съд.

2. Проблемите

Няма спор, че всички съдилища са юридически лица на бюджетна издръжка – чл. 65 от Закона за съдебната власт⁵ (ЗСВ). Като такива тяхното представителство се осъществява от техните органи в лицето на ръководителя на конкретната организация⁶. Ръководителят на съда с възложени представителни функции е съответният председател – чл. 80, ал. 1, т. 1 *in fine* ЗСВ (за районния съд), чл. 86, ал. 1, т. 1 *in fine* ЗСВ (за окръжния съд), чл. 93, ал. 1, т. 1 *in fine* ЗСВ (за административния съд), чл. 106, ал. 1, т. 1 *in fine* ЗСВ (за апелативния съд), чл. 114, ал. 1, т. 1 *in fine* ЗСВ (за ВКС), чл. 122, ал. 1, т. 1 *in fine* ЗСВ (за ВАС). Председателите на различните по степен съдилища се явяват и техни административни ръководители – чл. 167, ал. 1, т. 1, т. 2, т. 3 и т. 4 ЗСВ. Независимо от административното си качество обаче, председателите на съда винаги и неизменно след встъпването си в длъжност са и действащи съдии – вж. напр. чл. 80, ал. 1, т. 4 ЗСВ.

В гражданския процес представители на страните по пълномощие могат да бъдат и „юрисконсултите или други служители с юридическо образование в учрежденията, предприятията, юридическите лица и на едноличния търговец“ – чл. 32, т. 3 от Гражданския процесуален кодекс⁷ (ГПК). В практиката на съдилищата последователно се приема, че юридически лица „могат да осъществят процесуалното си представителство по пълномощие чрез свой служител – лице, което е с тях в трудово/служебно

³ Вж. примери за такива случаи в решение № 554/11.11.2013 г. по в. гр. д. № 625/2013 г. на Апелативния съд – Пловдив, решение № 107/10.06.2008 г. по адм. д. № 87/2008 г. на Административния съд – Смолян.

Посочената практика не е изолирана. В Концепцията си за работа като административен ръководител – председател на Софийския градски съд (с. 10–11), съдията Калоян Топалов (понастоящем председател на съда) посочва следното: „В щатното разписание на съда няма щатна бройка за длъжността „юрисконсулт“, която е необходима предвид немалкия брой дела (най-вече по реда на ЗОДОВ), както и големия общ финансов интерес по тях, по които е необходимо да бъде организирана адекватна защита. В момента защитата по такива дела е възложена от временното ръководство на няколко съдии, между които съм и аз“. Концепцията е достъпна в интернет на адрес: http://www.vss.justice.bg/root/f/upload/7/jobs-admin-rakovoditeli-DV-24_31-03-2015-sgs-kt-konc.pdf, в режим на достъп от 29.01.2016 г., 17:05 ч.

⁴ Вж. определение № 218 от 8.04.2015 г. по ч. гр. д. № 2510/2014 г. на ВКС, III г. о.

⁵ Обн., ДВ, бр. 64 от 7.08.2007 г., с посл. изм. и доп.

⁶ Вж. **Иванова, Р.** – В: **Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова.** Българско гражданско процесуално право. С.: Сиела, 2012, с. 168.

⁷ Обн., ДВ, бр. 59 от 20.07.2007 г., с посл. изм. и доп.

правоотношение, при условие че служителят има юридическо образование (правоспособност), независимо от характера на заеманата от него длъжност – юрисконсулт или друга длъжност. Разликата в длъжностите се проявява в това, че задължителна предпоставка за заемане на самата длъжност „юрисконсулт“ е наличието на юридическа правоспособност на лицето, каквото изискване може да не е налице по отношение на друга длъжност, изпълнявана от служител, притежаващ юридическо образование. И в двата случая законодателят приема, че за осъществяването на професионална защита на юридическите лица и едноличните търговци по делата е достатъчно наличието на юридическо образование на упълномощения от тях служител⁸.

Следва да се прави разграничение между представителството по чл. 30, ал. 1 ГПК и по чл. 32, т. 3 ГПК, дори и представляващият юридическото лице да притежава юридическо образование. Основателно се приема, че представителят на юридическото лице по закон го представлява на основание чл. 30, ал. 1 ГПК и в това си качество същият осъществява и процесуалното представителство на юридическото лице като страна в процеса. Това представителство е различно от представителството, учредено по чл. 32, т. 3 ГПК, и аргумент в подкрепа на изразеното разбиране е самото въведено в закона разграничение. Притежаваното от законния представител юридическо образование и юридическа правоспособност са правно ирелевантни и сами по себе си не обуславят правен извод, че лицето въз основа на тях придобива автоматично и качеството на юрисконсулт или „друг служител с юридическо образование“ по смисъла на чл. 32, т. 3 ГПК⁹.

Изхождайки от изложеното по-горе и като се има предвид, че административните ръководители на съдилищата са едновременно с това и съдии (служители с юридическо образование), когато председателят на един съд се явява в това си качество в съдебно заседание, той представлява съда като представител по закон, а не като съдия (служител). В подобни хипотези проблем не съществува, доколкото юридическата личност на съда не е спорна.

Какво обаче се случва, когато съдът се представлява от редови съдия или съдебен помощник? Може ли в случая да се говори за „служители“ по смисъла на чл. 32, т. 3 ГПК? Отделно от това предвидените в закона ограничения за осъществяване на съдийската длъжност всъщност поставят основателния въпрос доколко съдиите и съдебните помощници могат валидно да представляват съда, в който работят. На изясняването на този проблем е посветен и настоящият материал¹⁰.

⁸ Вж. определение № 163/05.03.2014 г. по т. д. № 2638/2013 г., I т. о. на ВКС.

⁹ Вж. определение № 658/10.08.2011 г. по ч. т. д. № 38/2011 г., II т. о. на ВКС.

¹⁰ Всъщност застъпваните в настоящото изложение изводи са еднакво относими и към наказателното производство. Предвид обаче коментираното на конкретни разпоредби на ГПК и съдебна практика по граждански дела ще се концентрирам върху особеностите на процесуалното правоотношение в гражданското съдопроизводство.

3. Правоотношението на съдията и ограниченията в неговата дейност

Работещите в органите на съдебната власт и специално в съдилищата се делят на две основни групи: съдии и служители – вж. например чл. 86, ал. 2 ЗСВ. Това разделение, макар и на пръв поглед чисто терминологично, показва, че съдиите и служителите имат различен статут, което намира проявление и в различния обем на неспецифичните им права и задължения¹¹.

Правоотношението на съдиите и работещите в съдебната система винаги е било по-особено и правилата за трудовите правоотношения или правоотношенията на държавните служители не следва да се прилагат направо за всички случаи¹².

Предвид характера на извършваната работа и с оглед на завишените изисквания за отчетност, обективност и безпристрастност съдиите са ограничени при осъществяването на допълнителни дейности (дейности извън типично правораздавателната). Съдия, прокурор и следовател, докато заема длъжността си, не може да получава възнаграждение за извършване на дейност по договор или по друго правоотношение с държавна, общинска или обществена организация, търговско дружество, кооперация, юридическо лице с нестопанска цел, физическо лице или едноличен търговец, с изключение на научна и преподавателска дейност, за участие в Централната избирателна комисия и в избирателни комисии при произвеждане на избори за народни представители, членове на Европейския парламент от Република България, президент и вицепрезидент на републиката и местни избори, за участие в изработването на проекти на нормативни актове, които са възложени от Народното събрание или от органите на изпълнителната власт, както и за упражняване на авторски права и за участие в международни проекти, включително финансирани от Европейския съюз – чл. 195, ал. 1, т. 4 ЗСВ. Извън тези дейности съдията не може да „упражнява свободна професия или друга платена професионална дейност“ – чл. 195, ал. 1, т. 5 ЗСВ.

Какво всъщност представлява процесуалното правоотношение между съдията и съда във връзка с осъществяването на защитата по конкретно дело? Съдията осъществява консултантска дейност в полза на едно юридическо лице. Няма никакво

¹¹ Разграничение между отделните категории лица, работещи в съдебната система, прави и **Мингов, Е.** Още за характера на правоотношенията в съдебната власт. – В: Юбилеен сборник, посветен на 80-годишнината на проф. д.ю.н. Васил Мръчков. С.: Труд и право, 2014, 181–182.

¹² Вж. **Друмева, Е.** Конституционно право. С.: Сиела, 1998, с. 497; **Мръчков, В.** За характера на правоотношенията на съдии, прокурори и следователи. – Юридически свят, 2002, № 1, 97–110; **Мингов, Е.**, Цит. съч., 175–202; **Глушков, М.** Дисциплинарната отговорност на магистратите по Закона за съдебната власт. С.: Софи-Р, 2015, 22–44.

значение, че това юридическо лице е съд и съдията е в правоотношение с този съд. На практика съдията се явява като адвокат и не изпълнява правораздавателна дейност (която е винаги в обществена полза), а упражнява адвокатска дейност (в частна полза). Предвид този извод и с оглед на въведените в закона ограничения (а и произтичащите такива от самата длъжност на съдията), по мое мнение съдията няма право да се явява в качеството си на пълномощник на когото и да било в съдебното производство. Разбира се, един съдия може да бъде родител, дете или съпруг на страна и по този начин да я представлява на основание чл. 32, т. 2 ГПК. В тази хипотеза обаче съдията не встъпва в представителното правоотношение с длъжностното си качество.

Горният извод не следва да бъде разколебан в зависимост от това дали се претендира възнаграждение, или пък работата се осъществява *pro bono*. Адвокатската работа и изобщо консултантската дейност е интелектуална дейност, която изисква използването на специални знания в областта на правото. Съдийската професия е правно регламентирана дейност, която включва извършване на изчерпателно посочени работи, свързани с правораздаването и съпътстващите го дейности. Заемането на каквато и да било „служителска“ длъжност е свързано с йерархично подчинение на прекия ръководител, изпълнение на възложените задачи и следването на определена линия на поведение. В хипотезата на процесуалното правоотношение линията на поведение е свързана с координиране на защитната теза на доверителя с поддържаната от довереника процесуална тактика на водене на производството. Такъв тип координация и йерархичност не само са чужди на правоотношението на съдията, но и влизат в противоречие с принципите за изпълнение на служебните задължения по съвест, вътрешно убеждение и безпристрастност (чл. 155 ЗСВ). Поради това, дори и възлаганата дейност да се осъществява безплатно или без претендиране на разносните, водещият критерий в случая е дали съдията изпълнява свое законово задължение, или не.

Отделно от всичко изложено по-горе, принципът за равенство на страните, който намира проявление както в гражданския, така и в наказателния процес, би бил нарушен, ако една от страните се възползва от държавно обезпечения и ресурс от квалифицирани служители с юридическо образование, които *extra officio* защитават интересите ѝ в производството.

4. Правоотношението на съдебния помощник и ограничения в неговата дейност

За разлика от длъжността на съдията, длъжността на съдебния помощник е все още неизяснена, включително и на законодателно ниво. В практиката се приема не само, че помощникът може да представлява съда, но и че насрещната страна дължи разноски във връзка с това представителство. „Не може да бъде споделено станови-

щето на жалбоподателя, че на [Върховния административен съд] не се дължат разности за юрисконсултско възнаграждение. По делото тази страна е била представявана от служител с юридическо образование – съдебен помощник. Това представителство е уредено от нормата на чл. 32, т. 3 ГПК. По своя характер то е договорно и се осъществява по пълномощие. Упълномощеният представител следва да е юрисконсулт или друго лице с юридическо образование, което е в трудовоправни отношения с представлявания. Този вид представителство е уредено от закона по еднакъв начин за юрисконсултите или други служители с юридическо образование, както е в случая. Поради това няма и разлика в присъждането на разностите за осъществяването му. В зависимост от изхода на делото съгласно чл. 78, ал. 8 ГПК се дължи заплащане на адвокатско възнаграждение за оказаната защита. Не е необходимо представяне на доказателства за осъществено плащане на възнаграждението, тъй като такова не се извършва, а размерът му се определя от съда¹³.

Работата на съдебните помощници е нормативно уредена, като в конкретния случай отношение имат разпоредбите на ЗСВ. Основната задача на съдебните помощници е да подпомагат съдиите при изпълнението на техните функции (чл. 246а, ал. 1, изр. първо ЗСВ). Струва ми се, че и в конкретния случай разпоредбата на чл. 32, т. 3 ГПК не е приложима, тъй като съответната длъжност е нормативно установена и задълженията на служителя са изчерпателно посочени в закона. Видно от текста на чл. 246а, ал. 1, изр. първо ЗСВ, съдебните помощници осъществяват дейност, която е изключително близка до правораздавателната. Съдебният помощник подпомага съдиите и ръководството при осъществяване на типичната съдийска дейност, а не юридическото лице, под чиято форма функционира съответният съд. Поради това и длъжността на съдебния помощник намира първична уредба в ЗСВ, а не само в правилниците за администрацията на съдилищата. Що се касае до разпоредбата на чл. 246а, ал. 1, изр. второ ЗСВ, която позволява на помощниците да изпълняват „и други задачи, възложени им от председателите“, този законов текст трябва да се тълкува в неговата систематична връзка с основните предхождащи ги текстове, които предвиждат, че работата на съдебните помощници е функционално свързана с работата на съдиите. Тъй като става въпрос за длъжност с производна компетентност, съдебните помощници не могат да извършват работа, която не могат да извършват и съдиите. Подобен извод се застъпва и в практиката на Конституционния съд, като се приема, че „[н]е съществува конституционна пречка за създаване по законодателен ред на длъжността съдебен помощник във ВКС и ВАС. Става дума за правоспособни юристи, които да подпомагат съдиите в тяхната същинска правораздавателна дейност“¹⁴.

¹³ Вж. определение № 218/08.04.2015 г. по ч. гр. д. № 2510/2014 г. на ВКС, III г. о.

¹⁴ Вж. решение № 13 от 16.12.2002 г. по к. д. № 17/2002 г. на Конституционния съд на Република България.

Както се посочи и по-горе, правораздавателната дейност е специфична законово регламентирана дейност, която изключва възможността съдиите да предоставят правни консултации (чл. 213 ЗСВ). По аргумент за по-силното основание такова ограничение е налице и за съдебните помощници, чиято дейност следва да се определи като квазиправораздавателна. Поради изложеното с евентуалното присъждане на юрисконсултско възнаграждение или дори и без претендирането на такова дейността на съдията или съдебния помощник, работещи в конкретен орган на съдебната власт, би представлявала именно правна консултация в полза на конкретен субект, а ограничението на чл. 213 ЗСВ не познава изключения дори и за близки роднини, познати, работодатели или съдебен орган.

5. Страни по служебното правоотношение

Към изложените по-горе изводи следва да се прибави и още едно принципно съображение. Съдебните помощници се назначават от административния ръководител на съответния съд (чл. 246, ал. 1 ЗСВ). Това означава, че работодател на съдебните помощници е съответният съд. Правоотношението на съдията обаче е по-различно. Назначаването, повишаването, преместването и освобождаването от длъжност на съдиите се извършва от Висшия съдебен съвет чрез неговата съдийска колегия – чл. 130а, ал. 5, т. 1 КРБ. В този смисъл правоотношението на съдията възниква с Висшия съдебен съвет, а не със съответния съд¹⁵. От тази гледна точка възможността за упълномощаване на съдия в качеството му на „служител“ в съда е още по-спорно.

6. Представителство на прокуратурата

За разлика от процесуалното представителство на съда, представителството на прокуратурата в гражданското производство (когато прокуратурата участва като ищец или ответник) е уредено на друга плоскост. Всеки прокурор е подчинен на съответния по-горестоящ по длъжност, а всички прокурори и следователи са подчинени на административния ръководител на съответната прокуратура (чл. 136, ал. 4 ЗСВ). Прокуратурата е единна и централизирана, а всички прокурори са подчинени на главния прокурор (чл. 136, ал. 3 ЗСВ). С оглед на това при осъществяване на процесуалното представителство на прокуратурата на Република България, която също е юридическо лице (чл. 138 ЗСВ), няма пречка да се явява прокурор от съответната прокуратура – в този смисъл са и т. 5 и т. 15 на Тълкувателно решение от 22.04.2004 г. по тълк. д. № 3/2004 г. на ОСГК на ВКС.

¹⁵ Този извод съвсем не е безспорен. Целта на настоящото изложение обаче не е да изясни характера на правоотношението на съдиите, поради което и повече аргументи в тази насока няма да бъдат развивани.

7. Заключение

Настоящото изложение има за цел да постави на обсъждане един интересен въпрос, свързан със задълженията и ограниченията в работата на съдиите, произтичащи както от устройствения закон, така и от правилата за етично поведение и предотвратяване на конфликта на интереси. Разбира се, отворени за обсъждане остават и проблемите за характера на правоотношенията на съдиите. Надявам се настоящите кратки бележки да провокират интереса към въпроса за правата и задълженията на съдиите, както и за ограниченията при изпълнение на техните функции.